

УДК 159.922.76-056.45

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2026-1-2>

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ РІЗНИХ ВИДІВ ОБДАРОВАНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Василькевич Ярослава Зіновіївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-5946-3005
Scopus Author ID: 57219291748

Рик Микола Сергійович,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-6813-5628

Кікінежді Оксана Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
ORCID ID: 0000-0002-9240-279X
Scopus Author ID: 57219294191

У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження проблеми ідентифікації та розвитку різних видів обдарованості підлітків в освітньому середовищі. Актуальність дослідження зумовлено потребою вдосконалення психолого-педагогічних підходів до виявлення обдарованості з урахуванням вікових особливостей розвитку самосвідомості, мотиваційної сфери та соціальних взаємодій підлітків. Проаналізовано проблему обдарованості як динамічного багатовимірного утворення, що формується у процесі взаємодії індивідуальних здібностей та умов освітнього середовища. Емпіричне дослідження здійснено із застосуванням експертних рейтингових оцінок за моделлю Дж. Рензулі та включало оцінювання здібностей до навчання, мотиваційно-особистісної, творчої та лідерської обдарованості. У дослідженні залучено учнів підліткового віку закладів загальної середньої освіти та класних керівників у ролі експертів. Визначено різні типи рейтингових оцінок: експертну оцінку (оцінка класних керівників); самооцінку (оцінювання школярів самих себе); взаємооцінку (усереднена оцінка, яку дали учні однокласникам). За результатами емпіричного дослідження встановлено, що переважна більшість підлітків характеризується середнім рівнем прояву різних видів обдарованості. Водночас виявлено суттєві розбіжності між експертними оцінками педагогів та самооцінками і взаємооцінками учнів щодо творчої та мотиваційно-особистісної обдарованості. Визначено тенденцію недооцінювання підлітками власного потенціалу, що може бути пов'язано з віковою нестабільністю Я-концепції та впливом соціальних очікувань. Зроблено висновок про доцільність застосування багатокритеріальних підходів до ідентифікації обдарованості та створення освітнього розвивального середовища для підтримки її актуалізації.

Ключові слова: обдарованість, підлітковий вік, ідентифікація обдарованості, освітнє середовище, здібності до навчання, мотиваційно-особистісна, творча та лідерська обдарованість.

Vasylykevych Yaroslava, Ryk Mykola, Kikinezhdi Oksana. Features of identification and development of different types of adolescents' giftedness in the educational environment

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the problem of identifying and developing different types of giftedness in adolescents within the educational environment. The relevance of the study is determined by the need to improve psychological and pedagogical approaches to giftedness identification, taking into account age-related characteristics of self-awareness development, motivational sphere, and social interactions in adolescence. Giftedness is analyzed as a dynamic, multidimensional construct formed through the interaction of individual abilities and conditions of the educational environment. The empirical study was conducted using expert rating assessments based on J. Renzulli's model and included the evaluation of learning abilities, motivational-personal, creative, and leadership giftedness. The sample consisted of adolescent students from general secondary education institutions and their class teachers, who acted as experts. Several types of ratings were applied: expert evaluation (ratings by class teachers), self-evaluation (students' self-assessments), and peer evaluation (average ratings given by classmates). The results of the empirical study indicate that the majority of adolescents demonstrate a medium level of expression of different types of giftedness. At the same time, significant discrepancies were found between teachers' expert assessments and students' self- and peer evaluations regarding creative and motivational-personal giftedness. A tendency for adolescents to underestimate their own potential was identified, which may be associated with age-related instability of self-concept and the influence of social expectations. The study concludes that a multicriteria approach to giftedness identification is advisable, as well as the need to create a developmental educational environment to support its actualization.

Key words: giftedness, adolescence, giftedness identification, educational environment, learning abilities, motivational-personal giftedness, creative giftedness, leadership giftedness.

Вступ

У сучасних умовах трансформації освітнього простору проблема своєчасного виявлення та розвитку обдарованості дітей і підлітків набуває особливої наукової та практичної значущості. Обдарованість дедалі частіше розглядається не як стабільна індивідуальна характеристика, а як динамічне багатовимірне утворення, прояви якого залежать від взаємодії когнітивних, мотиваційних, особистісних та соціальних чинників.

Підлітковий вік вважається сенситивним періодом для розвитку здібностей. Водночас саме на цьому віковому етапі ускладнюється процес ідентифікації обдарованості через нестабільність самосвідомості, підвищену чутливість до соціальної оцінки та вплив референтної групи. У практиці закладів загальної середньої освіти ідентифікація обдарованості нерідко обмежується використанням окремих діагностичних процедур, що не дозволяє виявити потенційні ресурси розвитку особистості.

У сучасних психологічних дослідженнях обдарованість розглядається як системне утворення, що включає інтелектуальні, творчі, мотиваційно-особистісні та соціально-комунікативні компоненти (Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, П. Торренс, В. Моляко, О. Кульчицька, Р. Семєнова, П. Тадеєв, О. Музика, Д. Корольов, Н. Бельська). Поширеним є мультидисциплінарний підхід, відповідно до якого ідентифікація обдарованості має ґрунтуватися на багатокритеріальних процедурах [1; 3; 4; 6; 12; 14; 16; 18; 20].

Дослідники наголошують, що обдарованість у підлітковому віці може мати латентний характер і не завжди проявляється у традиційно організованій учбовій діяльності. Свого часу видатний український психолог Г. Костюк у розробленій загальній схемі співвідношення між здібностями і знаннями писав, що «узагальнені знання стають компонентами здібностей, входять до складу умінь людини діяти, оперувати ними при розв'язанні нових задач» [5, с. 318].

Значну роль у виявленні здібностей учнівства відіграє освітнє середовище, яке може як стимулювати, так і обмежувати прояви творчості, ініціативності та мотивації досягнення (В. Кремень, С. Максименко, В. Моляко, Р. Семєнова). Тому проблема створення розвивального освітнього середовища, сприятливого для повноцінної реалізації обдарованості відповідно до потреб та вимог вікової соціалізації дітей та молоді постає гостро затребуваним соціальним запитом у психологічній науці та практиці [7; 9; 13; 15; 16].

Метою дослідження є виявлення особливостей ідентифікації різних видів обдарованості підлітків шляхом порівняльного аналізу експертної оцінки, самооцінки та взаємооцінки, а також визначення ролі освітнього середовища у розвитку обдарованості.

Завдання дослідження: проаналізувати рівень прояву різних видів обдарованості за експертною оцінкою педагогів; дослідити особливості самооцінки та взаємооцінки обдарованості підлітків; виявити розбіжності між різними джерелами оцінювання; обґрунтувати доцільність багатокритеріального підходу до ідентифікації обдарованості.

У психологічній науці феномен обдарованості активно досліджується як зарубіжними (Дж. Рензулі, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), так і вітчизняними вченими (В. Моляко, О. Кульчицька, Р. Семенова, О. Музика, Д. Корольов, Н. Бельська та багато інших).

Проблема обдарованості як складного та багатовимірного феномену давно привертає увагу науковців, проте значна частина питань залишається дискусійною, що підтверджує необхідність подальших теоретичних та емпіричних пошуків. Дослідники (Ж. Брюно, Дж. Гілфорд, Ф. Монкс, Р. Пажес, Дж. Рензулі, К. Робінсон, К. Хеллер, О. Кульчицька, В. Моляко та ін.) пропонують різні трактування й підходи, кожен із яких акцентує окремі риси цього важливого психічного феномену.

У працях українських учених розглянуто різні аспекти удосконалення учбово-виховного процесу, зокрема, гуманізацію освітнього процесу (Г. Балл), методологію розвивального навчання (С. Максименко), технологію розвитку творчого потенціалу обдарованих (О. Кульчицька, В. Моляко), побудову інтелектуального середовища (М. Смульсон). Розвитку нових концепцій взаємодії інтелекту та творчості, удосконаленню підходів щодо виявлення обдарованості у школярів як важливого складника належної організації психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей присвячені праці С. Максименка, В. Моляко, О. Кульчицької, О. Музики, Р. Семенової, П. Тадеєва, Н. Бельської, М. Мельник, В. Камишина, В. Тименка, О. Сухого та інших учених.

З цих позицій інтелектуальна обдарованість розглядається науковцями як соціокультурний феномен, а обдарована дитина виступає суб'єктом історіокультури з властивим йому унікальним внутрішнім світом. Зокрема, популярна американська система-класифікація видів обдарованості містить такі види: загальну інтелектуальну, академічну (учбові досягнення), лідерську, творчу (продуктивне мислення), художню (виконавську), спортивну (психомоторну) [17–19].

Українські вчені (В. Тименко, А. Малиношевська, М. Мельник, О. Грицан), досліджуючи проблему практичного інтелекту учнівської молоді з урахуванням пріоритетності середовищного підходу, визначають інтелектуальну обдарованість як «інтегральну якість, що пробуджується і визріває в особи завдяки синтезу домінуючих суміжних здібностей відповідного профілю (академічних, естетичних, практичних)» [8, с. 5].

Як зазначають вчені, предметом теоретико-методологічних та емпіричних досліджень з означеної проблеми мають стати причини труднощів і знаходження способів їх подолання. На думку науковців Інституту обдарованої дитини НАПН України, відповідно до новітніх інформаційно-комунікативних технологій зростає потреба проектування якісного освітнього середовища для обдарованих дітей та молоді, що дає змогу активізувати інтелектуальну діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу, забезпечити систему можливостей задля ефективного особистісного саморозвитку [1; 8; 9]. Зокрема, Н. Бельською було досліджено типи інтелектуальної обдарованості дітей – учасників конкурсу-захисту науково-дослідних і творчих робіт Малої академії наук України, а також описано їхні когнітивно-поведінкові й особистісні характеристики [10, с. 39–77]. О. Музика наголошує на референтних стосунках як важливого чинника розвитку обдарованої особистості у підлітковому віці [7, с. 69–91].

Згідно досліджень співробітників лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, побудова збагачувального, варіативного та індивідуа-

лізованого середовища є необхідною умовою подальшого розвитку і життєтворчості обдарованої особистості [7, с. 5–9]. Науковцями описано складний і системний характер феномену обдарованості, визначено психологічну структуру та принципи побудови освітньої організаційної системи для повноцінного розкриття творчого потенціалу та здібностей учнівської молоді [7, с. 9–69].

Система роботи з обдарованими дітьми у сучасному суспільстві змінюється з екстенсивної до інтенсивної державної стратегії. Екстенсивний підхід до роботи з обдарованістю заснований на діагностиці відбору за досягненнями та розвитку шляхом надання доступу до знань високого рівня. Інтенсивна система підтримки обдарованої молоді спрямована на виявлення потенційних можливостей обдарованих дітей та їхній розвиток з урахуванням індивідуальних особливостей мотиваційної та особистісної сфер, що дозволяє більш повною мірою реалізувати потенціал обдарованості. Поряд з розвивальними технологіями вдосконалюються технології діагностики інтелекту, креативності та компетентностей [1; 4; 8; 9; 11; 15; 16].

Проблема виявлення обдарованих учнів залишається складною та відкритою для дискусій у сучасному освітньому просторі, оскільки стосується ключового питання – відповідності чи невідповідності їх виявлення. Особливої ваги набувають інтелектуальні якості та креативність, адже рівень заможності та ефективність прогресу соціуму безпосередньо залежать від кількості креативних особистостей. У зв'язку з цим питання розвитку здібних, талановитих дітей на всіх освітніх щаблях є першочерговим завданням. Відтак, актуальності набувають завдання з виявлення та підтримки обдарованих учнів, аналізу чинників та умов, які сприяють формуванню інтелектуальних і творчих рис у дітей. Саме шкільний період життєво важливий для становлення та розвитку розумових і креативних здібностей.

До найбільш відомих психологічних теорій сучасності належить модель обдарованості Дж. Рензулі, в якій під цим поняттям розуміється поєднання високого рівня інтелекту, творчості та наполегливості (мотиваційного компоненту) [17]. Особлива цінність підходу Дж. Рензулі полягає у визнанні обдарованими не лише тих, хто перевищує середній рівень розвитку у всіх трьох вказаних аспектах, а й тих дітей, у яких високо розвинена хоча б одна з цих ознак, що значно розширює потенційне коло обдарованих учнів. Ученим була розроблена «Шкільна модель збагачення» для розвитку талантів у дітей та молоді [19].

У багатьох авторських моделях (Ф. Монкс, А. Таннебаум та ін.) присутня аналогічна тріада, яка зазвичай ілюструється трьома колами, що перекриваються. Цікаво, що при аналізі фенотипу обдарованих осіб дослідники часто вказують на диспропорції у розвитку (феномен дисинхронії): просунуті когнітивні навички можуть поєднуватися із середнім або навіть недостатнім фізичним чи соціальним розвитком [18].

Обдарованість розглядається як системна властивість психіки, котра формується впродовж життя і дозволяє досягати людині видатних результатів у певній сфері діяльності. Це означає, що обдарованість є результатом підвищеного рівня загальних здібностей, але у «чистому» вигляді універсальна обдарованість практично не зустрічається – кожна людина має своє унікальне поєднання здібностей. Відповідно до концепції Дж. Рензулі, загальна обдарованість відображає високі показники інтелекту, креативності та захопленості справою. У реальному житті діагностувати обдарованість часто складно через нестандартність поведінки таких дітей, що ускладнює освітній процес [17; 18].

На державному рівні робота з обдарованими школярами реалізується через багаторівневу систему. Базовою її ланкою є загальноосвітня школа, яка охоплює учнівську молодь. Педагог повинен уміти розпізнати обдарованих і створити для них відповідні умови, забезпечити підтримку серед однолітків та, якщо потрібно, спрямувати до позашкільних структур, які займаються розвитком талановитих дітей.

Дж. Рензулі, Р. Хартман і К. Колахан координували програму зі створення концептуальної основи та системи методів роботи з обдарованими дітьми [17]. Автори зібрали великий

обсяг наукових досліджень з різних країн, присвячених проблематиці дитячої обдарованості. В результаті аналізу наукових джерел дослідники вирішили розробити інструмент для об'єктивної експертної оцінки вчителями різноманітних аспектів дитячої обдарованості. Оскільки задум полягав у використанні експертної оцінки вчителів, усі характеристики повинні були мати зовнішні поведінкові прояви, щоб їх можна було реєструвати під час систематичних або випадкових спостережень у навчальному процесі. У ролі експертів під час діагностики обдарованості можуть бути не лише педагоги, а й психологи, соціальні працівники, батьки і самі учні (у взаємо- та самооцінюванні).

Матеріали та методи

В емпіричному дослідженні з метою вивчення особливостей ідентифікації та прояву обдарованості підлітків в освітньому середовищі було використано чотири опитувальники Дж. Рензуллі [2] для рейтингової оцінки основних видів обдарованості:

- 1) здібності до навчання;
- 2) мотиваційно-особистісні характеристики;
- 3) творчі здібності (креативність);
- 4) лідерські здібності.

Використання рейтингових шкал дозволило визначити різні типи оцінок: експертну оцінку (оцінка класних керівників); самооцінку (оцінювання школярів самих себе); взаємооцінку (усереднена оцінка, яку дали учні своїм однокласникам).

Обробка результатів здійснювалася за допомогою описових статистичних методів.

Емпіричне дослідження проводилося на базі закладів загальної середньої освіти: Переяславського академічного ліцею імені Івана Мазепи та Тернопільського академічного ліцею «Українська гімназія» ім. І. Франка. У дослідженні взяли участь 60 учнів підліткового віку та класні керівники у ролі експертів.

Результати

Аналіз результатів дослідження (табл. 1) засвідчив, що думка експерта та взаємооцінка щодо дуже низького рівня за видами обдарованості (здібності до навчання, мотиваційно-особистісна, творча, лідерська) співпадають: жоден з підлітків за цими видами рейтингових оцінок не проявляє дуже низького рівня зазначених видів обдарованості. Тобто класний керівник у ролі експерта та самі учні, оцінюючи одне одного, не відносять себе та однолітків до дуже низького рівня прояву всіх видів обдарованості. Але за даними самооцінки видів обдарованості, підлітки недооцінюють власні здібності, особливо за творчою та мотиваційно-особистісною обдарованістю, що може виявлятися у нерішучості, невмінні відстояти свою думку, ризикувати, в потребі зовнішньої мотивації та стимуляції при виконанні роботи, схильності довіряти авторитетній думці без її критичної оцінки.

На думку експертів, жоден з респондентів не проявляє низького рівня творчої обдарованості, тобто всі опитані підлітки мають здібності до творчої діяльності. Проте у 24% учнів, за експертною оцінкою, здібності до навчання знаходяться на низькому рівні, тобто ця категорія учнів не має широкого словникового запасу для свого віку, не може швидко зрозуміти, запам'ятати та відтворити фактичну інформацію, мало читає, не схильна аналізувати та робити власні висновки. Ці дані найбільш близькі до показників за рейтинговою самооцінкою здібностей до навчання.

Дані рейтингових оцінок щодо мотиваційно-особистісної обдарованості практично не відрізняються між собою і свідчать про те, що третина підлітків має низький рівень цього виду обдарованості. Це може проявлятися у відсутності наполегливості у вирішенні проблем, відсутності прагнення до кращого результату.

Що стосується лідерської обдарованості, то за взаємооцінкою лише 3% підлітків проявляють низький рівень, Але цей показник значуще відрізняється від експертної оцінки та самооцінки. Тобто четверта частина респондентів вважає, що вона не в змозі самостійно вирішити

конфліктні ситуації, нести відповідальність, адаптуватися до нових ситуацій, не здатна до самовираження, почувається невпевнено серед нових людей (табл. 1).

Таблиця 1

Рівневі характеристики видів обдарованості за рейтинговими оцінками

Шкала обдарованості		Рівні обдарованості			
		Дуже низький	Низький	Середній	Високий
Здібності до навчання	Експертна оцінка	0	24	69	7
	Самооцінка	3	21	62	14
	Взаємооцінка	0	10	83	7
Мотиваційно-особистісна обдарованість	Експертна оцінка	0	31	38	31
	Самооцінка	10	28	59	3
	Взаємооцінка	0	38	62	0
Творча обдарованість	Експертна оцінка	0	0	24	76
	Самооцінка	10	21	69	0
	Взаємооцінка	0	10	90	0
Лідерська обдарованість	Експертна оцінка	0	35	62	3
	Самооцінка	3	24	70	3
	Взаємооцінка	0	3	94	3

Показники середнього рівня прояву всіх видів обдарованості за рейтинговими оцінками коливаються в межах від 24% до 94%. Але саме за взаємооцінкою найбільша кількість підлітків має середній рівень зазначених видів обдарованості. Проте, на думку експертів, лише 24% опитаних проявляє творчу обдарованість та 38% – мотиваційно-особистісну обдарованість на цьому рівні.

На думку експертів 76% підлітків проявляє високий рівень творчої обдарованості на відміну від показників самооцінки та взаємооцінки цього виду обдарованості (0%). Тобто, експерти вважають, що більшість учнів висуває велику кількість оригінальних і нестандартних ідей, надає перевагу завданням, що пов'язані із «грою розуму», володіють розвинутою уявою, фантазують, полюбляють пропонувати нові версії, імпульсивні.

За взаємооцінкою жоден з респондентів не проявляє високого рівня мотиваційно-особистісної обдарованості. Хоча експерти не поділяють цієї думки. Вони вважають, що 31% учнів все ж таки має високий рівень цього виду обдарованості. Найбільш узгодженими є рейтингові оцінки щодо лідерської обдарованості. За експертною оцінкою, за самооцінкою і взаємооцінкою цього виду обдарованості лише 3% підлітків проявляє лідерські здібності.

На рис. 1 представлені рівні вираженості здібностей до навчання за рейтинговими оцінками.

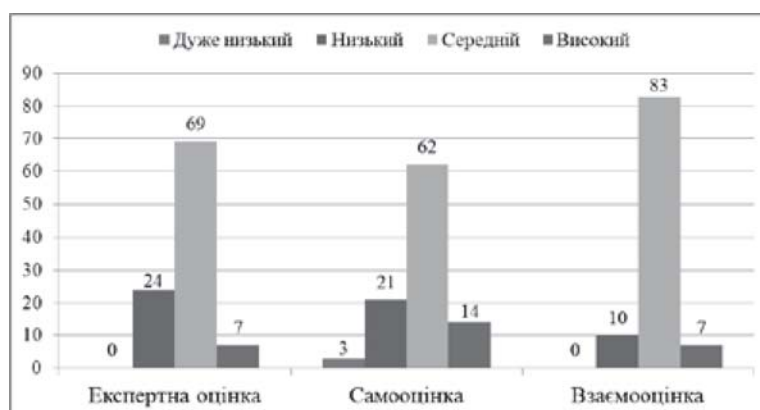

Рис. 1. Ступінь вираженості здібностей до навчання за рейтинговими оцінками

За рейтинговими оцінками найбільша кількість підлітків проявляє середній рівень здібностей до навчання, тобто експертна оцінка, самооцінка та взаємооцінка даного виду обдарованості майже не відрізняються між собою. Також помітна схожість між оцінками експерта та взаємооцінкою щодо дуже низького рівня прояву, експертною оцінкою та самооцінкою відносно високого рівня прояву здібностей до навчання. Загалом, представлені рейтингові оцінки даного виду обдарованості не значуще відрізняються між собою, що може свідчити про реальні можливості опитуваних підлітків щодо здібностей до навчання.

На рис. 2 представлені рівні вираженості мотиваційно-особистісної обдарованості за рейтинговими оцінками.

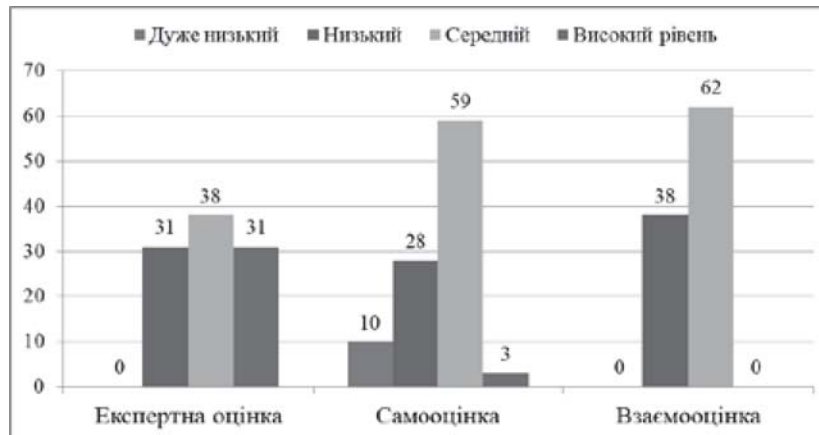

Рис. 2. Ступінь вираженості мотиваційно-особистісної обдарованості за рейтинговими оцінками

Аналіз ступеня вираженості мотиваційно-особистісної обдарованості за рейтинговими оцінками засвідчив, що за взаємооцінкою ніхто з респондентів не проявляє високого рівня мотиваційно-особистісної обдарованості, на відміну від експертної оцінки цього ж виду здібностей. Тобто учні недооцінюють реальні можливості своїх однокласників. Це можна пояснити віковими особливостями підліткового віку. У колі однолітків відбувається переоцінка цінностей, формуються нові морально-етичні вимоги, починає вироблятися нова система критеріїв оцінювання поведінки та особливостей людини. У процесі аналізу поведінки та особистісних якостей друзів у підлітка формується нова система вимог не лише до них, а й до себе. Найбільш значущими рисами в однолітках цінуються чесність, щирість, громадська активність, сумлінне ставлення до справи тощо.

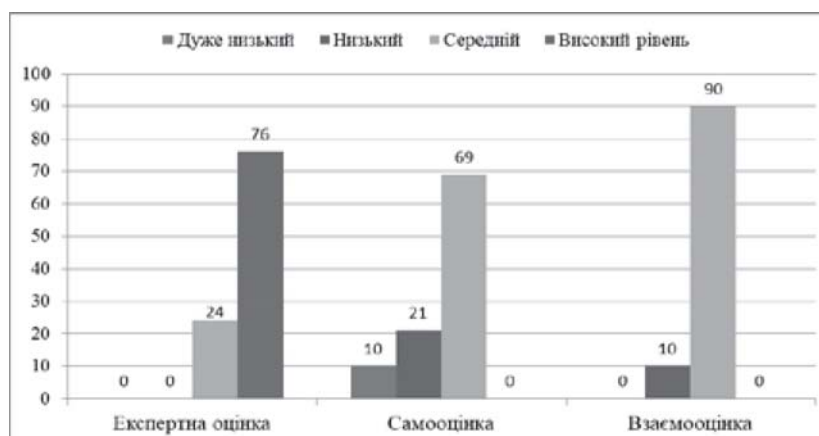

Рис. 3. Ступінь вираженості творчої обдарованості за рейтинговими оцінками

Розгляд ступеня вираженості творчої обдарованості за рейтинговими оцінками дав змогу стверджувати, що лише за експертною оцінкою підлітки проявляють високий рівень цього виду обдарованості. За самооцінкою та взаємооцінкою жоден з респондентів не проявляє високого рівня творчих здібностей. Тобто знову ж таки рейтингові оцінки не узгоджуються між собою. Можливо учні не помічають прояву творчих здібностей у своїх однокласників або не правильно їх інтерпретують.

Аналіз ступеня вираженості лідерської обдарованості (рис. 4) показує, що оцінка експерта, самооцінка та взаємооцінка високого рівня прояву лідерської обдарованості мають однакові показники, тобто ці дані можуть відповідати реальним можливостям учнів щодо прояву цих здібностей.

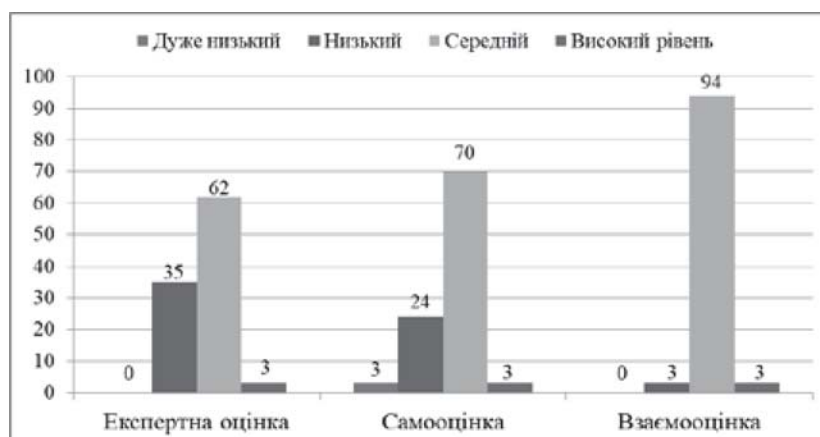

Рис. 4. Ступінь вираженості лідерської обдарованості за рейтинговими оцінками

Показники самооцінки та експертної оцінки щодо середнього та низького рівня прояву цього виду обдарованості схожі між собою, тобто у більшості учнів спостерігається середній рівень лідерських здібностей. Взаємооцінка лідерської обдарованості низько диференційована, учні в основному мають середній рівень вираженості лідерських здібностей.

Результати дослідження засвідчили, що за всіма джерелами оцінювання у більшості підлітків домінує середній рівень прояву різних видів обдарованості. Водночас експертні оцінки педагогів виявилися вищими порівняно з самооцінкою та взаємооцінкою учнів, особливо щодо творчої та мотиваційно-особистісної обдарованості.

Отримані дані вказують на наявність розбіжностей у сприйнятті та оцінюванні здібностей, що може впливати на процес їх подальшого розвитку.

Виявлені розбіжності між експертною оцінкою та суб'єктивними уявленнями підлітків про власні здібності свідчать про складність процесу самопізнання у цьому віковому періоді. Педагоги, які мають можливість тривалого спостереження за учнями у різних видах діяльності, виявляються більш чутливими до латентних проявів обдарованості.

З позиції соціально-психологічного підходу взаємооцінка обдарованості підлітків значною мірою зумовлена груповими нормами та статусно-рольовими взаєминами, що може призвести до недооцінювання творчих, нестандартних проявів здібностей. Отримані результати підтверджують доцільність використання багатокритеріального підходу до ідентифікації обдарованості та необхідність формування освітнього середовища, сприятливого для розвитку творчої ініціативи та мотиваційної залученості учнів.

Висновки

Аналіз результатів емпіричного дослідження обдарованості підлітків із використанням рейтингових оцінок дозволив констатувати, що більшість учнів демонструє середній рівень різних видів обдарованості. Проте можна відзначити певну тенденцію: експертна оцінка

високого рівня творчої та мотиваційно-особистісної обдарованості значно перевищує як самооцінку, так і взаємоцінку цих видів здібностей. Тобто класний керівник значно вище оцінює творчий потенціал учнів порівняно з оцінками самих підлітків або їхніх однолітків. Це може бути свідченням про недооцінювання учнями власних можливостей або обмеженість умов прояву цих здібностей у навчальному процесі школи.

Отже, освітнє середовище відіграє ключову роль у розвитку та актуалізації здібностей підлітків. Розвиток обдарованості є пріоритетним напрямком діяльності освітніх установ, що має враховувати комплекс як внутрішніх, так і зовнішніх детермінант, перш за все, взаємодію особистості із соціальним середовищем. Визначення оптимальних параметрів учбового середовища, стимуляція пізнавальних інтересів й забезпечення умов для індивідуального розвитку творчих задатків мають стати запорукою формування особистісної унікальності, що, у свою чергу, сприятиме розв'язанню викликів, які стоять перед сучасною спільнотою.

Література:

1. Бельська Н. А., Мельник М. Ю. Психологічна діагностика обдарованості учнів : методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 170 с. <https://lib.iitta.gov.ua/740921/>
2. Василькевич Я. З., Дереча А. А. Проблема діагностики обдарованості школярів: ефективність експертних рейтингових оцінок. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Том VI. Психологія обдарованості. Випуск 17. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. С. 63-69.
3. Ільїна Н. М. Психологія творчості та обдарованості : навч. посібник. Київ : Університетська книга, 2023. 234 с.
4. Камишин В. В., Рева О. М. Методи і моделі управління розвитком академічної обдарованості : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 266 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с.
6. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і сутність. *Обдарована дитина*. 2002. № 1. С. 21-30.
7. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : [монографія] / Р. О. Семенова, О. Л. Музика, Д. К. Корольов та ін.; [за ред. Р. О. Семенової]. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
8. Практичний інтелект учнівської молоді: діагностика обдарованості : монографія / В. П. Тименко, С. О. Довгий, М. Ю. Мельник, Т. М. Тригуб, М. П. Кузьмінець. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 176 с. <https://lib.iitta.gov.ua/713787/>
9. Проектування засобів діагностики обдарованості дітей та молоді в інформаційному середовищі : методичний посібник / О. Л. Сухий, Т. А. Юрченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 152 с. <https://lib.iitta.gov.ua/713796/>
10. Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих старшокласників : методичний посібник / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, Н. І. Поліхун, К. Г. Постова. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 142 с. <https://lib.iitta.gov.ua/712407/>
11. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях : монографія / [В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 210 с.
12. Робінсон К. Освіта проти таланту. Сила творчості / пер. з англ.. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2017. 256 с.
13. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми : колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с. <https://lib.iitta.gov.ua/723034/>
14. Тадеєв П. О. Обдарованість і творчість особистості: Американський підхід. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. 240 с.
15. Теорія і практика дослідження взаємодії суб'єктів освітнього простору в парадигмі генетичної психології : монографія / колектив авторів, за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 225 с.
16. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

17. Renzulli J. S., Hartman R. K., Callahan C. Teacher identification of superior student. *Exceptional children*. 1971. № 38. P. 211-214.
18. Renzulli J. S., Sternberg R. J., Davidson J. E. (Eds.) The Three-Ring Conception of Giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of Giftedness*. N.Y. : Cambridge University Press, 1986. P. 53–92.
19. Renzulli J., Reis S., Smith L. The revolving – door model: A new way of identifying the gifted. *Phi Delta Kappan*. 1981. Vol. 62. P. 648–649.
20. Vasylykevych Ya., Kikinezhdi O. et al. Creativity as a Resource of Adaptation in a Politically and Economically Unstable Environment. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2020. Vol. 8, No. 4. P. 710-718. DOI: <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.04.14>

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026